

De Zaagmolenpolder,

Een historische streek, met ooit acht Zaagmolens en een steenfabriek.

In de naam Nieuw- en Sint Joosland zit al verborgen dat het om twee dorpen gaat. In 1631 werd begonnen met de bouw van Sint Joosland ten zuiden van het huidige dorp, een straat met drie winkels, een smid, een klompenmaker en een café. Het bleef bij dat ene straatje de Sint Jooslandstraat in de Oud-Sint Jooslandpolder, dat nu het Oude dorp heet. In 1644 werd begonnen met de bouw van Nieuwland, het huidige dorp waar toen ook een kerk gebouwd werd. In 1815 worden de gemeenten Nieuwland en Sint Joosland samengevoegd tot Nieuw- en Sint Joosland, wat in 1966 opgaat in Middelburg.

Nieuwland is een levendig dorp met een bloeiend verenigingsleven, waaronder muziekvereniging ONDA, die tot de top van Nederland behoort.

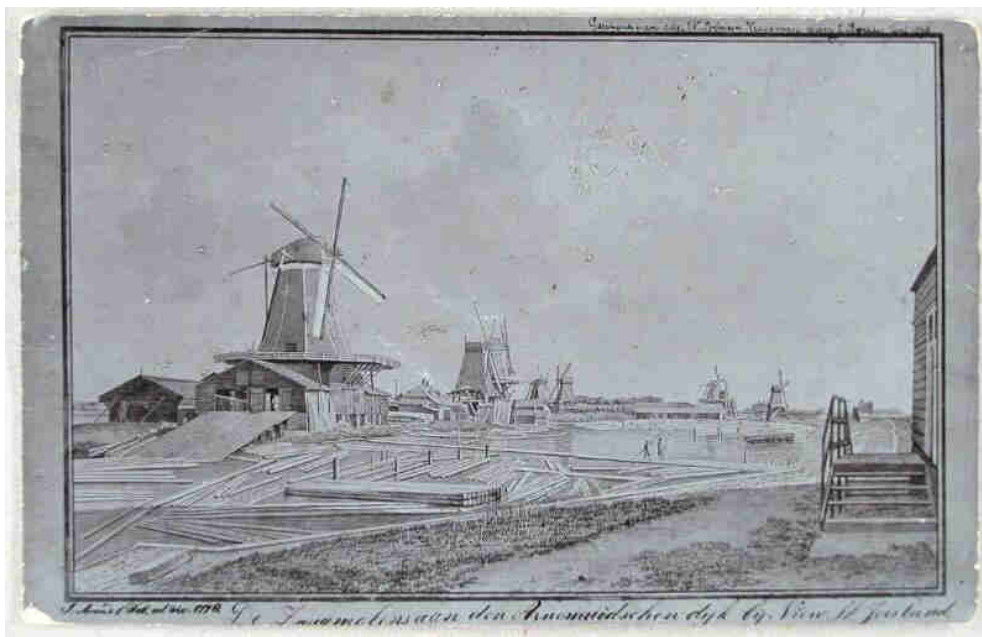
Als u het fietspad volgt bovenlangs de Veerдам (de laatste huizen richting het dorp) dan rijdt u over het "Oostelijke havenhoofd". Van hieruit voer een veer naar de overkant waar het voormalige wegrestaurant de "Roode Leeuw" het veerhuis was. Na 187 jaar een eiland te zijn geweest werd het **Arnemuidse Gat** afgedamd in het verlengde van het Oostelijk Havenhoofd. Als u onderdoor de viaducten richting het dorp en de Roode Leeuw fietst, ziet u daar een gigantische muurschildering van hoe het er vroeger uitzag. (een mooie beeldvorming) Tussen **de Roode Leeuw** en het viaduct onder de A58 werd in 1879 een **steenfabriek** gebouwd.

Als u het wegje onderlangs de Veerдам blijft volgen en links aanhoud dan komt u bij een stukje Arnemuidse Gat, wat lang in gebruik is geweest als **bietenhaven**. De **weegbrug** die u passeert was daar een onderdeel van en werkt nog steeds uiteindelijk komt u bij het **haventje** terecht, wat is ontstaan in het jaar 1875.

Er werd tussen 1532 en 1535 het **havenkanaal** naar Middelburg gegraven. Het laaggelegen deel van de N57 ligt in de bedding van het oude kanaal dat in 1818 weer afgesloten werd van open water. Wanneer u de N57 volgt en de kerken en torens van Middelburg ziet, kunt u zich wel voorstellen dat het havenkanaal op de plaats van den N57 gelegen heeft.

Als u de moeite neemt om even de huizenrij aan de rechterkant te volgen dan komt u bij het terrein van de **zaagmolens**, het rijtje huizen heet niet voor niets 'Zaagmolendijk'. In het kommetje bij het kleine vennetje stond waarschijnlijk vroeger de **galg** van Middelburg. Ook zou er een **zoutketen** achter de huizen hebben gestaan, waarschijnlijk kwamen ze aan zout door het verbranden van turf.

1. Zaagmolens

Wanneer men vanuit Nieuwland onderdoor het viaduct op de Steenbakkerijweg rijdt, passeert men (rechts) de rij huizen, die langs de Nieuwlandseweg staan. Als men aan het einde van deze huizen rechtsaf gaat, komt men op de Zaagmolendijk en loopt de weg dood.

Het terrein rondom de boerderij heeft merkwaardige hoogteverschillen en slootjes, die volkomen willekeurig aangelegd schijnen te zijn. De boerderij en het omliggende terrein vormen de laatste resten van het zaagmolenterrein waarop, tot in de derde kwart van de 19^e eeuw, nog een vijftal windzaagmolens stonden.

Voor het ontstaan van deze vorm van industrie en later het verdwijnen ervan, moeten we terug naar het jaar 1535. In dat jaar wordt, na drie jaar werk, het nieuwe havenkanaal van Middelburg voltooid, dat de stad tot 1816 met de zee zou verbinden. Dit kanaal is nu nog goed herkenbaar langs de Nieuwlandseweg. Deze laatste weg ligt dan ook bovenop de Oosthavendijk. Voor de toenmalige zeedijk (nu de Zaagmolendijk) lag een schor, waarover men in het verlengde van de Oosthavendijk een havenhoofd aanlegde. Later zou vanaf dit Oosthavenhoofd een overzetveer naar Nieuwland gaan varen.

Al in het jaar 1535 vroegen enkele Middelburgse inwoners aan het stadsbestuur om zoutketen te mogen bouwen op het Oosthavenhoofd. Hiervoor is blijkbaar toestemming verleend, aangezien een kaart uit 1563 aangeeft, dat het hele Oosthavenhoofd toen al bezet was met zoutketen.

Van zaagmolens is er pas in de zeventiende eeuw sprake. In 1631 geeft het Middelburgse stadsbestuur toestemming een houtzaagmolen te bouwen op het Oosthavenhoofd. In 1635 staan daar drie zaagmolens. In 1656 komt er een vierde molen. Die stond op de Westelijke havendijk, waarschijnlijk op de plaats van de boerderij die achter het viaduct stond en "Oliekot" werd genoemd. Het doet vermoeden dat dit een oliemolen was.

In 1681 waaide een molen om, terwijl de laatste twee molen in september 1682 en juni 1683 werden afgebroken. De exploitatie van zaagmolens bleek pas rendabel, als men van bestuurlijke zijde een groot aantal voorrechten genoot. Deze voorrechten, waaronder de vrijstelling van een aantal belastingen, werd in 1864 door de Staten van Zeeland en de stad Middelburg verleend aan iedereen die van plan was zaagmolens te gaan exploiteren. Niemand maakte er gebruik van en pas in 1722 kwamen er initiatieven voor het oprichten van zaagmolens.

In dat laatste jaar, werd er een sociëteit opgericht, die toestemming kreeg om minimaal drie zaagmolens te bouwen op het Oosthavenhoofd. Er was alleen een probleem, wat de heer Maquett had een gedeelte van dit schor in 1690 gekocht om op dit terrein zoutketen had gebouwd. Dit werd opgelost door een overeenkomst te sluiten, waarin de sociëteit beloofde geen zoutketen op haar terrein te laten bouwen en de andere partij geen zaagmolens. Direct na deze toestemming werd het schor voorzien van een dijk, waarna men binnendijks de benodigde balkgaten en kommen groef. Tevens werd er aan de oostende een sluis gemaakt, uitkomend op het Arnemuidse Gat.

Aan de kant van het Arnemuidse Gat werden in de jaren erna vijf houtzaagmolens gebouwd met de volgende namen:

- De gekroonde Burgt – 1725
- De Bijenkorf – 1750
- Oost-Indische Compagnies Welvaren – 1724
- De Hoop – 1732
- De Twee Gebroeders, die later Door Tijd en Vlijt werd genoemd.

Tegenaan de Zaagmolendijk werd in 1752, "de Houtnegotie" gebouwd (de kleine Paltrok of het Lattenmolentje) ook wel genoemd. De laatste molen, blijkbaar de kleinste, werd gebruikt voor het zagen van panlatten en tengels. De Oost-Indische Compagnie Welvaren brandde in 1781 af en heette na de herbouw "de Phoenix". In 1737 ga de sociëteit aan de bestuurders van Middelburg te kennen, dat men buiten de eigenlijke zaagmolenterrein nog twee molens te bouwen. Deze zaagmolens wilde men bouwen op een daarvoor gekocht weiland tussen het zaagmolenterrein en het Oosthavenhoofd. Op het terreintje stond echter sinds 1601 de galg van de stad Middelburg. Men vreesde dat het bijgelovige werkvolk niet zo

dicht bij de galg zou willen werken en wonen en verzocht de sociëteit het stadsbestuur de galg te verplaatsen. De galg werd verplaatst naar een stuk schor naast de Welzingsepolder. Op het weiland kwamen daarna twee zaagmolens, "het Fortuin", 1739 en "In den Wind", 1741. De sluis werd verlengd naar het zuidoende van het terrein. Eén van de molens maakten de balken en de masten van schepen. Deze molens hadden een draaibare kap (bovenkruisers). De andere molens waren de "paltrokken" en waren gebouwd op een cirkelvormige stenen fundering, waarop de hele molen kon worden rondgedraaid. Omdat de plaats waar het hout ingevoerd moest worden, met de windrichting verschilde, lagen de molens van dit type rondom in het water. De sociëteit bezat de zaagmolens, bijgebouwen, loodsen, werven, huizen en schepen. Dit geeft aan dat in de 18^e eeuw de houtzaagmolenindustrie bij Nieuwland een bloeiend bedrijf was.

De rare vorm van de poldertjes heeft zijn oorsprong in het feit dat iedere zaagmolen zijn eigen kom had, iedere molen moest over water bereikbaar zijn. Er waren vroeger meerdere kommen en in totaal acht zaagmolens. Er werd hoofdzakelijk eikenhout voor de VOC schepen gezaagd.

Voor ieder VOC schip was een oppervlakte van tien voetbalvelden nodig aan eikenhout, het laat zich raden dat Nederland al snel kaalgekapt was.

Op een gegeven moment viel de Nederlandse handel, zo ook de Middelburgse handel, inclusief de zaagmolenindustrie. In 1814 volde een faillissement. Op 7 december volde de openbare verkoping van het gehele bezit van de sociëteit. Zes zaagmolens waren gebruiksklaar en twee buiten bedrijf gesteld. Het werd overgenomen door een nieuwe vennootschap "de nieuwe sociëteit der zaagmolens te Middelburg". In 1830 ging het toch verder bergafwaarts met de bedrijfsresultaten.

Door blikseminslag op 13 oktober 1841 brandde de molen "De Phoenix" af en werd niet meer herbouwd. De molens "de Hoop" en "In de Wind" waren in 1818 afgebroken, zodat waarschijnlijk deze twee molens bij de verkoop in 1814 al buiten werking waren. Toen in de loop van de 19e eeuw de concurrentie van de eerste stoomhoutzaagmolens kwamen, was het ook gebeurd met de sociëteit. Op 6 februari 1880 volgde opnieuw faillissement.

Op de openbare verkoping op 7 november 1860 werden de vijf overgebleven zaagmolens aan de heer den Bouwmeester uit Middelburg verkocht. De overige bezittingen van de sociëteit werden door diverse personen opgekocht. Hoewel de heer den Bouwmeester de zaak gaande hield, was het echter duidelijk dat de verkoop in 1860 in het begin van het einde betekende. In 1862 werd de molen "de twee Gebroeders" afgebroken. Omstreeks 1865 werd "Het Fortuin" stilgelegd. In 1871 werd de molen afgebroken. Op de plaats van deze molen werd een stoomhoutzaagmolen gebouwd die "de Snelheid" heette. De bouw had tot gevolg dat de resterende drie windmolens ("de gekroonde Burgt" en "door Tijd en Vlijt" in 1877 en "de Houtnegotie" in 1879) afgebroken werden. Ook de loodsen en andere bijgebouwen werden afgebroken, werden de diverse balkgaten en kommen zover mogelijk gedempt, waarna het gehele oostelijke deel van het zaagmolenterrein in 1881 als bouwland werd verkocht aan de Nieuwlander Cornelis Klap.

De stoomhoutzaagmolen "De Snelheid" bleef als enige over, maar ook hier gingen de bleven goede bedrijfsresultaten uit. De accijns op het buitenlands gezaagde hout en de concurrentie van de twee Middelburgse stoomhoutzaagmolens waren de redenen. In 1902 werd de molen stopgezet. Na verkoop van het terrein met molen werd op 14 juli 1903 een begin gemaakt met het afbreken van "de Snelheid". Het voormalige molenterrein werd verkocht aan de eerder genoemde Cornelis Klap. Toen hij overleed liet zijn weduwe in 1912 de boerderij bouwen die nu tegen de dijk aan staat. Zo was in 1903 een definitief einde aan de zaagmolenindustrie gekomen.

De twee overgebleven kommen waren eind dertiger jaren nog open en werden toen 's winters druk gebruikt om op te schaatsen. Het Sas was toen door het storten van grond tussen de keermuren reeds geblokkeerd. Er stond nog een oud huis wat bewoond werd door de heer Kodde, op het terrein van de zoutketen. Wanneer dit huis is gebouwd en de relatie tot de zaagmolens is niet bekend. Dit huis is in de jaren 90 van de 20ste eeuw afgebroken. Inmiddels staat er een nieuw woonhuis met schuur van de familie van De Bosse.

Molen "Buiten verwachting", ligt bij de Molenweg

De in 1980/81 gerestaureerde ronde stenen grondzeiler Buiten Verwachting aan de Molenweg is in 1874 gebouwd als vervanger van de afgebrande achtkante houten molen aan de Molendijk. Op grond van een sinds 1838 geldende provinciale verordening moesten molens namelijk minstens 45 meter van de openbare weg worden gebouwd, zodat paarden niet zouden schrikken van draaiende wieken. Het oude Molenaar huis staat nog steeds op Molendijk 60. De molen is in 1980 gerestaureerd. In 1966 raakte de molen buiten bedrijf.

Dit was vroeger het molenaarhuis.

De galg van Middelburg

Tot het jaar 1870 bestond in ons land de doodstraf. De meest bekende en meest schandelijke was wel de dood door middel van ophanging. In de Middeleeuwen werden de hiertoe in Middelburg veroordeelde mannen (vrouwen werden aan een paal gewurgd), opgehangen aan ene galg die buiten de Noorddampoort stond.

Na 10 juni 1546 werden deze openbare terechtstellingen gehouden voor het

Stadhuis op de Markt. Waarschijnlijk om het afschrikwekkende effect ervan te vergroten. Na de terechtstelling werken de lijken van de veroordeelde mannen op het galgenveld buiten de stad opgehangen en dat van de vrouwen op ene rad gelegd om daar te verteren en door prooivogels te worden opgegeten.

In de 15e en de 16e eeuw bevond het galgenveld zich aan de Zuiddijk van de rivier de Arne. In de huidige situatie ten noorden van de spoorlijn op het industrieterrein Arnestein. In 1925 en 1930 werden op deze plaats bij het uitvoeren van diverse grondwerken vele gedeelten van menselijke skeletten gevonden.

Na het sluiten van de Arne in 1535 ten gunste van het nieuwe havenkanaal (langs de Nieuwlandseweg), werd de weg langs de Arne en langs de galg minder gebruikt. De bereikbaarheid van de galg verminderde dus en toen deze dan ook eind 16e eeuw was versleten, werd in 1601 besloten hem te verplaatsen. De nieuwe locatie was een schor naast het Oosthavenhoofd. Dit schor, wat nu terug te herkenning is tussen de Zaagmolendijk en het Arnezijkanaal, werd door de stad Arnemuiden echter beschouwd als een aanwas van het verderop gelegen ambacht Mortiere, waarvan zij eigenaar was.

Arnemuiden verzette zich dan ook tegen de inmiddels begonnen bouw. Na het inwinnen van juridisch advies, liet Arnemuiden in de vroege morgen na 4 juni 1601, het reeds gemaakte metselwerk afbreken. Hierna werd tussen beide partijen een procedure gevoerd, die zich nog enige jaren zou voortslepen. Met het afbreken van het gemaakte metselwerk was Arnemuiden te ver gegaan, daarom werd dit dan ook tijdens de, inmiddels hervatte bouw, door een metselaar van de stad Arnemuiden hersteld. Met een vertraging van ongeveer een jaar, werd de galg uiteindelijk in gebruik genomen.

De galg zou hier tot 1738 blijven staan, toen hij opnieuw werd verplaatst. Deze verplaatsing gebeurde op verzoek van de Sociëteit der Zaagmolens, die het naastliggende gedeelte van het schor vanaf 1722 hadden ingericht als bedrijventerrein. (zie hoofdstuk Zaagmolens) De galg is vervolgens in 1738 aan de zuidzijde van de haven geplaatst. De nieuwe locatie was de kuip, die tussen de Walcherse zeedijk en de nu nog herkenbare trekdijk naast de Trekdijk in de Mortierenpolder. Na het van kracht worden van het strafrecht in de Franse stijl (1810-1813) werd het ophangen van lijken op het galgenveld afgeschaft. De lijken van de veroordeelden werden toen na terechtstelling begraven dan wel voor hetzelfde doel aan de familie afgestaan.

De galg werd niet meer gebruikt, zodat in 1830 alleen nog de fundering stond, die in 1850 ook was verdwenen. Hoewel de doodstraf bleef bestaan tot 1870, werd het laatste doodvonnis in Middelburg op 3 juli 1861 uitgesproken. Dit vonnis werd echter omgezet in levenslang, wat sindsdien de zwaarste straf is binnen het Nederlandse strafrecht. Na het verdwijnen van de galg, herinnert alleen de naam van dit stukje bouwland nog aan de tijd, dat hier veroordeelden werden opgehangen.

Karakteristieke woningen

Dit bord heeft alleen betrekking op het gedeelte van Nieuwland dat gerelateerd is aan de Middelburgse Havenpolder. Het betreft de Zaagmolendijk, de Nieuwlandseweg en de Veerdam.

Het is een plek die in veel opzichten altijd een perfecte positie heeft ingenomen. Het was het einde van Walcheren in de tijd van het Havenkanaal. Omgekeerd markeerde de bebouwing het begin van de waterweg naar de stad.

De woningen langs de Nieuwlandseweg staan op de langst bewoonde plek van het gebied. Hoewel de meeste woningen uit het begin van de vorige eeuw dateren herinnert een monumentaal boerderijtje aan de tijd van de zaagmolens. De woningen staan met een heel klein voortuintje direct aan een smalle ventweg langs de Nieuwlandseweg. Het gaat om vrijstaande woningen of twee onder één kappers. De woningen zijn gebouwd in dorpse stijl van de jaren dertig. Het geheel ademt een landelijke sfeer. De woonkwaliteit is de laatste jaren

veel verbeterd door de aanleg van de Steenbakkerijweg en de N57. De wegen liggen verder van de woningen af en er is veel beplanting teruggekomen. Wel blijft het dorp door de A58 in tweeën gedeeld.

De woningen aan de Veerдам hebben een soortgelijk karakter. De voortuinen zijn veel dieper en de afstand tot het snelverkeer is groter. Er is een paar jaar terug een geluidswal geplaatst langs de A58, wat het geluid flink reduceert. Op het kleine grasveldje zijn enkele speeltuinwerktuigen geplaatst en is er een trapveldje voor de kinderen in deze woonomgeving.

Ook op de Zaagmolendijk heeft een authentieke sfeer, een leuke woonplek. Het galgenweitje bij de Zaagmolendijk vormt een ander historisch element binnen de omgeving. Het weitje ligt in de oksel van de Nieuwlandseweg en de Zaagmolendijk met een klein vennetje. Het bijzondere aan deze woonplek is nog het beste aan de achterzijde van de woningen beleefbaar. De bedijken langs de smalle en lange poldertjes langs de restanten van de Welsinges, waaronder die van de Zaagmolenpolder, in combinatie met het haventje en het bijzondere reliëf geven de woningen aan de achterzijde een bijzonder en landelijk cachet.

Foto: Molen Buiten verwachting op de achtergrond en links begin van de Zaagmolendijk nr. 6, 1930

Steenfabriek

FOTO volgt nog

Door de eeuwenlange opslibbing bestond de grondslag van de Mortierepolder uit zware klei die geschikt was voor de fabricage van bakstenen. De weduwe Fak-Brouwer uit Middelburg verzocht ten gunste van haar zoon op 14 juli 1874 aan het B&W van Nieuw en Sint Joosland, haar toestemming te verlenen een brug over de Nieuwlandse watergang te mogen slaan en gebruik te mogen maken van de weg die tussen de Veerдам en de kade liep. Pas in 1878 werd door haar zoon het verzoek gedaan om een steenfabriek te bouwen in de Mortierepolder. In het daarop volgende jaar werd deze steenfabriek gebouwd op een plaats die nu ergens halverwege

de "Roode Leeuw" en het viaduct ligt. De fabriek kreeg de naam "Suzanna Johanna". De benodigde klei werd opgegraven in het laagste gedeelte van de Mortierepolder.

In het oude Havenkanaal richting Middelburg stond eveneens een steenfabriek. Deze fabriek was ook van Fak-Brouwer en stond op de plaats waar nu het viaduct "Arnepoort" in de Nieuwlandseweg ligt. Van de geschiedenis van deze fabriek is weinig bekend. Deze steenfabriek is gestopt in 1905. Wanneer beide fabrieken zijn afgebroken is onbekend.

In het dorp Nieuwland staan nog steeds enige huizen die met deze gele stenen zijn gebouwd. De Nieuwlandseweg 23 is de voormalige woning van de directeur van de steenfabriek en is gebouwd met stenen van deze fabriek. Nummer 25 is een identieke woning gebouwd met dezelfde gele stenen. Hier is echter weinig meer van te zien omdat de gevel wit geschilderd is. De boerderij van nummer 13 had vroeger ook een voorgevel van deze fabrieksstenen en de rest was gebouwd met handvormstenen. Dit deed men omdat handvormstenen in tegenstelling tot tegenwoordig goedkoop waren. Met fabrieksstenen in de voorgevel liet men zien dat men het kon betalen.

De Oude Rijksweg nummer 20 is ook van deze stenen gemetseld, maar is gestukadoord. Doordat er een stuk stucwerk ontbreekt is dit goed te zien.

Er werden niet alleen metselstenen, maar ook dakpannen en voorwerpen van terra cotta gemaakt.

Haventje

Voor de haven ligt een weegbrug, die onderdeel was van het haventje. De weegbrug werd in de vroegere jaren veelvuldig gebruikt voor het vervoer van de ladingen die per schip aan en af werden gevoerd. Na opkomst van het wegvervoer verdween in de jaren zestig deze activiteit. Vooral suikerbieten werden in het najaar in grote hoeveelheden verscheept. Het voormalige landbouwhaventje, is ontstaan omstreeks 1875 en vormt nu het eind van het Arnezijkanaal. Dit kanaal is ontstaan na de aanleg van het kanaal door Walcheren. Het Arnezijkanaal ligt nu op de plek waar vroeger het Arnemuidse Gat stroomde. Het Arnemuidse Gat was een geul die voor de kust van Walcheren langs liep en waarin de Arne, al kronkelend vanaf Oostkapelle, uiteindelijk uitmondde. Aan de andere kant van het Arnemuidse Gat lag het eiland Sint Joosland. Het huidige chauffeurscafé de Roode Leeuw was toen het veerhuis aan de Bevelandse kant van het water.

Vroeger was het dorp gelegen op een eiland los van Walcheren. Waar nu de geluidswal ligt tussen de A58 en het dorp was vroeger het "Arnemuidse gat", de levensader van Arnemuiden.

Tot de zestiger jaren van de 20e eeuw gebeurde er nog van alles in dit haventje. Er kwamen schepen met stenen aan voor de huizenbouw, er werd kunstmest aangevoerd voor de boeren en in het najaar werden er aardappelen en bieten verscheept. Ook werden er kolen voor de kachels aangevoerd. Dat laden en lossen werd door een speciale kaaiploeg gedaan. De suikerbieten laden gebeurde destijds met kruiwagens. De mannen werden de "Peekruuers" genoemd. Het haventje heeft nu een andere bestemming. Volgens oudere Nieuwlanders was het vroeger het gezelligste plekje van het dorp. Je leerde er zwemmen en de jongens kwamen daar aan de meid! Na aanleg van de autosnelweg A58 werd het een vergeten plek. Het haventjes stond in 1969 op de nominatie om vuilstortplaats te worden ... maar de dorpsvereniging van Nieuw en Sint Joosland heeft dat gelukkig kunnen voorkomen. Het is nu een lommerrijk plekje, met plezierjachten en enkele woonboten waarvan de woonboot met de naam "de vijf gezusters" hier al meer dan 30 jaar een ligplaats heeft. Tevens is het de thuishaven voor de kleinste watersportvereniging van Nederland. De begraafplaats, die naast het haventje ligt dateert uit 1940.

De weegbrug net voor het haventje.

Foto van haventje anno 2017

Duiker - Gemetselde Waterdoorgang

Ter hoogte van de toegang naar de begraafplaats bevindt zich een gemetselde duiker. Dit is een historisch sluisje en heet de Waaijenburgsluis. Het is een kokervormige constructie, gelegen in een weg, die is bedoeld om wateren met elkaar te verbinden. Ook kan een duiker worden aangelegd indien een waterweg een watergang kruist. Bij een duiker wordt in principe de bodem van de watergang onderbroken, dit in tegenstelling tot een brug of aquaduct. Wanneer je de Zaagmolendijk afloopt richting de Zaagmolenpolder kom je aan ook aan weerskanten van de weg een gemetselde doorgang/duiker tegen.

Vanaf 1671 was dit een hoofdwateringslus voor de verschillende omliggende polders in de omgeving van Nieuwland. Sinds de aanleg van de A58 ging deze functie verloren en er wordt nu alleen nog overtollig water afgevoerd naar de Mannenzeese watergang. Vroeger, in de periode van de Zaagmolens op de dijk zorgde deze sluis nogal eens over een flinke discussie. De eigenaren van de zaagmolens wensten een hoog waterpeil voor de schepen die er met hout kwamen. De polders er achter waren juist gebaat met een laag waterpeil vanwege het verbouwen van landbouwgewassen. Deze toestand heeft geduurd tot de aanleg van de spoorlijn en de kanaaluitvoeringen op Walcheren omstreeks 1870. Stichting Landschapsbeheer Zeeland heeft ervoor gezorgd dit sluisje te behouden in verband met vleermuizen die hier nu in overnachten en overwinteren.

Middelburgs Havenkanaal

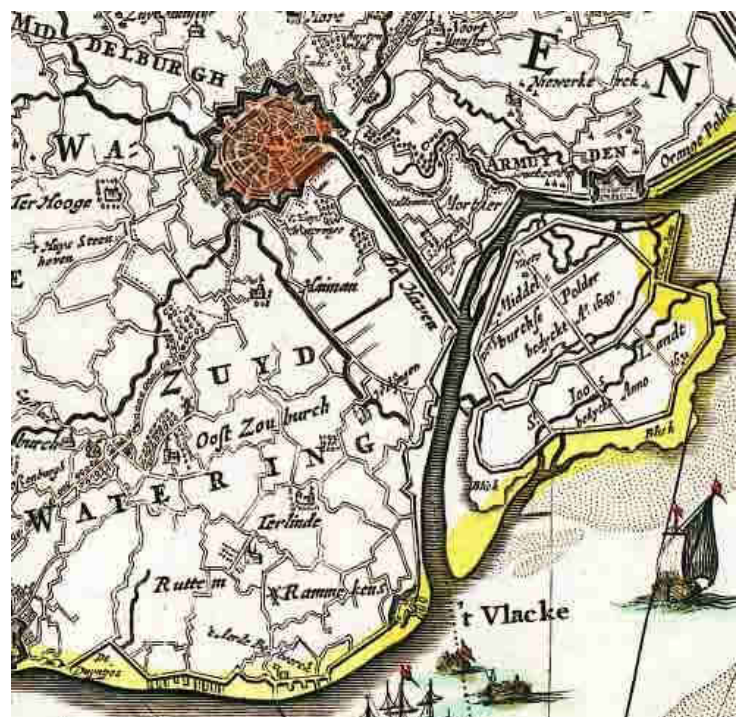

De toenemende verzanding van de Arnekreek in de 15de eeuw bemoeilijkte de toegang voor zeeschepen en dat vroeg om drastische maatregelen. In 1532 en 1535 groef men in zuidoostelijke richting een kaarsrecht havenkanaal naar het open water bij het latere Nieuwland. Dit terrein van de zaagmolens is ontstaan na de aanleg van het **havenkanaal naar Middelburg**. Er was toen ontzettend veel hout nodig voor het maken van grote zeevarende schepen. Hier werd veel eikenhout voor gebruikt en dat kon door de zaagmolens van stam tot plank worden verwerkt.

Het laaggelegen deel van de N57 ligt in de bedding van het oude kanaal dat in 1818 weer afgesloten werd van open water. Wanneer u de N57 volgt en de kerken en torens van Middelburg ziet, kunt u zich wel voorstellen dat het havenkanaal op de plaats van den N57 gelegen heeft.

Aan het einde buigt de Zaagmolendijk na de huizen naar rechts en eindigt als grasdijk. Vlak voor het einde is nog een heel oud metselwerk te zien van een dijkdoorbraak. De bestaande dijk is een ringvormige dijk die omstreeks 1515 voor het gat in de dijk is geplaatst. Dit is dan meestal een nooddijk die later, wanneer het gat in de bestaande dijk hersteld was, weer weggehaald werd. Hier is de ringdijk gebleven en dit noemde men een inlaag. Wanneer de nooddijk aan de andere kant aangebracht werd, was het een uitlaag. We treffen hier ook een soortgelijk sluisje aan wat we in de buurt van de begraafplaats ook hebben. Achter de huizenrij is nog een hobbelig stuk grasland te zien. Dit zijn de resten van het vroegere zaagmolenterrein.

Hier stonden een aantal zaagmolens. Dit terrein is ontstaan na de aanleg van het **havenkanaal naar Middelburg**. De handel in hout aan de monding van het Middelburgse Havenkanaal bleek zeer rendabel. Niet alleen de ligging aan het kanaal maar ook de aanwezigheid van grote hoeveelheden bos in het 18de eeuwse Walcheren heeft aan het succes van de houtindustrie bijgedragen. Er was toen ontzettend veel hout nodig voor het maken van grote zeevarende schepen. Hier werd veel eikenhout voor gebruikt en dat kon door de zaagmolens van stam tot plank worden verwerkt. Voor de bouw van een VOC schip was wel 1600 m3 gezaagd hout nodig. Dankzij de zaagmolens kon de VOC snel een vloot bouwen voor de handel. Voor de VOC zijn in deze omgeving wel meer dan 300 schepen gebouwd.

De toenemende verzanding van de Arnekreek in de 15de eeuw bemoeilijkte de toegang voor zeeschepen en dat vroeg om drastische maatregelen. In 1532 en 1535 groef men in zuidoostelijke richting een kaarsrecht havenkanaal naar het open water bij het latere Nieuwland. Ter vergroting van de havencapaciteit werd de genoemde oude zuidoostelijke stadsgracht als nieuwe haven ingericht en hier ontstonden rond 1540 de kaaien. De aansluitende westelijke gracht diende als spuikom voor de nieuwe haven.

De bescherming van de scheepvaartroute naar de Middelburgse haven was nodig omdat de stad in de 16e eeuw een belangrijke voor- en doorvoerhaven, van onder andere het machtige Antwerpen, was. Daardoor werd Middelburg in de 16e eeuw de belangrijkste havenstad van de Noordelijke Nederlanden. Tot in het derde kwart van de 17e eeuw was Middelburg, na Amsterdam, de machtigste VOC-stad. Al vanaf de 18de eeuw verslechterde de bereikbaarheid van de Middelburgse haven. Deze haven uit de 16de eeuw begon steeds verder dicht te slibben. Dat gold ook voor het zogenaamde Kanaal van Welsinghe. Dit was in 18de en 19de eeuw een smalle verbinding tussen Zuid-Beveland en Walcheren. Zelfs schepen van een gemiddelde omvang konden Middelburg niet meer bereiken. In 1817 werd een nieuw kanaal vanaf de Middelburgse havens in de richting van Veere in gebruik genomen. Van dit havenkanaal werd later een groot gedeelte gebruikt voor de aanleg van het Kanaal door Walcheren.

Uitleg wapen Nieuwland

Van zilver met 3 golvende fascen van azuur, waaruit oprijst eene met de beide uiteinden naar boven gekeerde halve maan van keel, op een veld van goud.

Bijnamen

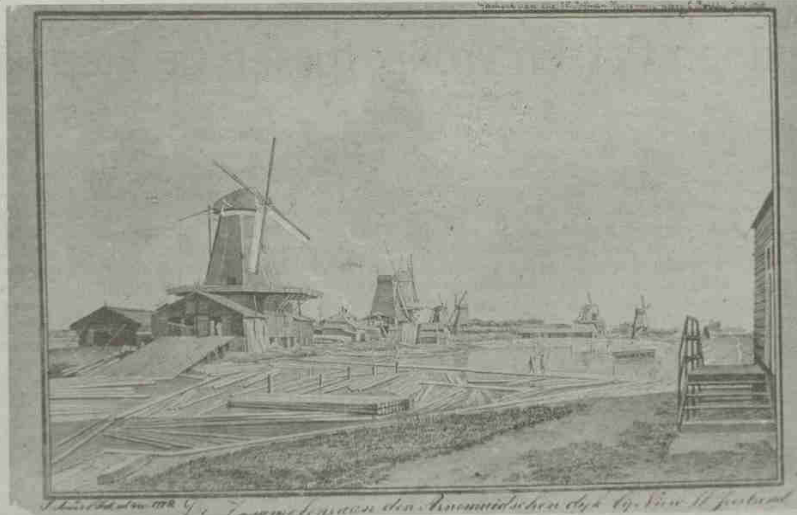
‘Kluten’ en ‘purikken’ zijn bijnamen van de Nieuwlanders. Een klute is een (aard) kluit en verwijst naar de agrarische achtergrond van de oorspronkelijke bewoners. Purikken verwijst naar de groen uitgeslagen jassen van het mannenkostuum. De naam komt van kikkerrug (puut-rik)

Extra informatie:

Diverse krantenstukken, misschien als krantenknipsels op het bord of met QR code te lezen op de site van de dorpsvereniging?

- krantenstuk 24-9-2014 Zaagmolenhoefje (bijgevoegd, zie volgende pagina)
- Krantenstukje 19 maart 2001 – Drummer Chris Götte van Blof verongelukt, zie volgende pagina

■ Zicht op de zagerijen bij Nieuwen Sint Joosland; vier stellingmolens en een kwartet paltrokmolens. Vanaf het eerste kwart van de negentiende eeuw zijn ze een voor een gesloopt. Hedentendage herinnert niets aan deze rijkdom.

Het vervolg op pagina 7

Het Zaagmolenhoefje

door Gerard Smallengange

Het oude Zeeland is een puzzeldoos van honderd stukjes of meer, bestaande uit eilandjes met stromend zeewater daartussen. De puzzel veranderde van jaar tot jaar dankzij de stroming, de getijden en de stormen. Bestudering ervan is moeilijk en ingewikkeld omdat die puzzeldoos bijna ieder decennium veranderde. Geldt dat voor Zeeland als geheel, het geldt voor het gebied ten zuid oosten van Middelburg en ten westen van Zuid Beveland in het bijzonder. Het was daar een gewriemel van jewelste van waterwegen en eilandjes/schorren. Door de veranderende stroom veranderde de situatie daar per 50 jaar ook enorm. Heel lang was er een samenkomst van vele waterwegen tussen ruwweg Arnemuiden en Middelburg. Het Veerediep, de Zuidvliet, het Schenge, de Welsing, de Lemmer, het Jonker Frans

gat, ...allemaal waterwegen tussen Walcheren en de verbrokkelde massa die later Zuid Beveland zou worden. Dat was de situatie van 1550. Sinds die tijd is er enorm veel veranderd. De meeste stromen slibden langzaam dicht, of verlegden zich. Het Jonker Frans gat veranderde eerst in het Sloe, en is nu een smalle weg in de Quarlespolder. Over polders gesproken: het is net als de waterwegen vroeger een geweldige wirwar van kleine en grote poldertjes in dit gebied. Van minipoldertjes - Dokpolder, 2 ha., en Molenpolder 1 ha. - bij Arnemuiden tot de grotere Middelburgsepolder van ca. 300 ha. Eén van de meest fascinerende (voor mij althans) en onbekende poldertjes is het Zaagmolenpoldertje, een langgerekte strook water van 10 ha., in 1723 drooggemaakt. Het ligt net achter de Nieuwlandse weg, tussen Nieuw- en Sint Joosland en Middelburg - de oude straatweg langs het voormalig kanaal naar Middelburg. Daar ligt nog een

kleine rij van huizen en huisjes aan een doodlopende weg. Die laatste eindigt in de Zaagmolenpolder bij een voormalig hoeffe. De buurt op weg naar de doodlopende straat is geweldig fascinerend. Geklemd tussen alle kunstwerken van de A58 die ter plaatse richting Vlissingen gaat, met een nieuwe afslag naar Middelburg en noord-oostelijke ommelanden, en aan de noordzijde begrensd door de Oudedijk, ligt een stukje Walcheren een beetje in dieper land. Volstrekt over het hoofd gezien door de gemiddelde passant, en slechts bekend bij enkelingen. Je treft er het genoemde rijtje huizen aan, compleet met een oud en gerestaureerd hoeffe, daarachter water, een haventje met vaar- en woonboten, een weegbrug, een aanemer die hoog en ongeveer op een eiland woont, wat holle bolle weiltes en een oud kerkhofje. Dat alles met uitzicht naar het noorden op een lang smal water en de dito Zaagmolenpolder. De naam daarvan? Tussen ongeveer 1720 en

1900 stond er een glorieuze rij van acht grote zaagmolens, gescheiden door spuikommen en sluizen, die op de 'witte', duurzame energie werkten. Hier lag ook de chique koepel waarin de financiers/regenten van de zaagmolen sociëteit resideerden o.l.v. heer Schorer en zo toezagen op de wentelende wieden van de In den Wind, Het Fortuin, de Hout Negotie, de Twee Gebroeders, De Hoop, De Phoenix, Door Tijd en Vliet en de Gekroonde Burgt. De molens leverden gezaagd hout voor de wijde omtrek maar vooral voor de scheepswerven die vlakbij lagen. Toen de molens door de technische ontwikkelingen (stoomzaagmolens) overbodig werden, verdwenen ze één voor één en werd de compagnie/sociëteit opgeheven. Toen restte er slechts een poldertje met spuikommen. Die laatste werden gedicht en een hoeffe werd gebouwd. Da's nu een woonboerderijtje, dicht bij de grote weg, maar verscholen voor bijna iedereen.

